

Segregácia obyvateľov marginalizovaných rómskych komunít, chudoba a znevýhodnenia súvisiace s priestorovým vylúčením

Jurina RUSNÁKOVÁ, Alena ROCHOVSKÁ

Abstract: *The main objective of the paper is to show the disadvantages resulting from segregation and their implications and impact on lives of people in segregated Roma communities. The paper is inspired by the results of several qualitative research studies focused on livelihood strategies investigation that have been implemented in different types of Roma settlements in 2011-2013. Within the design and choice of livelihood strategies, the problem of segregation has appeared so significantly, that we have decided to point out some particular examples that are largely influenced by the segregation phenomenon. The paper should also contribute to the scientific discourse emphasizing importance of space in the research focused on poverty.*

Keywords: *segregation, Roma communities, poverty, social exclusion, livelihood*

Úvod

Najstaršia zmienka o Rómoch na území Slovenska je z roku 1322 a v Európe žijú už od stredoveku (Fabiánová 2003). Patria medzi naše najpočetnejšie etnické menšiny - podľa Atlasu rómskych komunít z roku 2013 u nás žije približne 403 tisíc Rómov (Mušinka et al. 2014). Rómska populácia sa pravidelne objavuje medzi skupinami najviac ohrozenými chudobou a sociálnym vylúčením, tak v správach z výskumov, ako aj vo vládnych prípadne medzinárodných politických dokumentoch. V roku 2011 bol prijatý Rámec EÚ pre národné stratégie integrácie Rómov, na základe ktorého vznikla Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020 (Úrad vlády SR 2011). Oba dokumenty sú odpoveďou na potrebu riešenia chudoby a sociálneho vylúčenia rómskych marginalizovaných komunít (MRK). MRK sa explicitne spomínajú aj v aktuálnom Národnom programe reforiem 2014 (Ministerstvo financií SR 2014), ale aj v národných dokumentoch staršieho dáta. Viacero autorov (napr. Radičová 2001a, 2002, 2004, Džambazovič 2007b, Džambazovič, Jurásková 2002, Vašečka 2000 a iní) sa zhoduje na tom, že Rómovia patria medzi skupiny obyvateľstva najviac ohrozené a postihnuté chudobou a sociálnym vylúčením. Džambazovič (2007b) tvrdí na základe analýzy výskumov chudoby v rómskych komunitách, že príslušníci rómskeho etnika sú v dôsledku kumulácií mnohých znevýhodnení z hľadiska chudoby a sociálneho vylúčenia najrizikovejšou sociálnou kategóriou na Slovensku. Autori štúdie Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike sa vyjadrujú podobne: „...sú Rómovia nadmerne zastúpení medzi najchudobnejšou vrstvou a sú na tom horšie než iní z pohľadu prakticky ktoréhokoľvek základného sociálneho ukazovateľa, vrátane vzdelania, zdravotného stavu, podmienok bývania a prístupu k príležitostiam na trhu práce v rámci občianskej spoločnosti.“ (Radičová et al. 2002, s. 1) Pre časť obyvateľov chudobných a vylúčených rómskych osídlení je typická absolútna chudoba, ktorá je prenášaná medzigeneračne a je spojená so sociálnym vylúčením, vrátane priestorovej segregácie (Rusnáková et al. 2014).

Okrem objektívnych charakteristík má význam aj poznanie a pochopenie subjektívneho vnímania vlastnej životnej situácie samotnými obyvateľmi MRK. Aj skúmanie chudoby z hľadiska jej subjektívnych konceptov sa v ostatných rokoch venovalo niekoľko výskumov. Podľa jedného z nich, označujú Rómovia z chudobných komunít za svoje hlavné problémy súvisiace s chudobou nasledovné: zlé podmienky bývania, zlý zdravotný stav, nedostatočnú infraštruktúru, nedostatok vhodnej stravy a oblečenia. Autori výskumu identifikovali niekoľko rozdielov v charakterizovaní chudoby respondentmi z rôznych typov komunít. Podľa nich, vnímajú Rómovia zo segregovaných osád chudobu najmä v podobe nedostatku životných prostriedkov, zatiaľ čo Rómovia z rozvinutejších a integrovanejších oblastí ju vzťahujú viac k sekundárnym potrebám - zamestnanie, vzdelanie a všeobecné uplatnenie sa v spoločnosti (Radičová et al., 2002).

Viacero vyššie uvedených výskumov poukazuje na priestorové súvislosti chudoby a sociálneho vylúčenia Rómov. Napríklad autori Správy o životných podmienkach rómskych domácností 2006 (Fildelfiová, Gerbery, Škobla, 2006) uvádzajú, že rómske domácnosti žijúce segregovane vykazujú „horšie“ parametre vo všetkých sledovaných dimenziách chudoby a sociálneho vylúčenia. Správa je výsledkom výberového zisťovania na vzorke 720 rómskych domácností a 355 domácností priestorovo blízkej všeobecnej populácie (kontrolný súbor). Súbor rómskych domácností bol rozdelený na tri časti podľa priestorového vzťahu k obci: bývajúcí rozptýlene (medzi majoritnou populáciou), bývajúcí separovane (koncentrovane v určitých častiach obce – na okraji alebo v jej vnútri) a bývajúcí segregovane (v osade vzdialenej od obce či oddelenej bariérou). Všetky nimi sledované ukazovatele sociálnej situácie rómskych domácností vykázali tri základné tendencie:

- u väčšiny sledovaných dimenzií sa potvrdila horšia situácia u rómskych domácností v porovnaní s domácnosťami priestorovo blízkej všeobecnej populácie (napr. u ukazovateľov charakterizujúcich bývanie, dostupnosť pitnej vody, odkázanosť na dávky v hmotnej núdzi či mieru zadlženosti
- v rámci rómskych domácností vykázali horšie parametre domácnosti žijúce segregovane, ktorým sú životnou situáciou najbližšie domácnosti bývajúce v separovaných častiach obcí či miest
- u všetkých dimenzií sa prejavila zhoda medzi objektívnymi ukazovateľmi a subjektívnym hodnotením situácie.

Prikláňame sa k názoru autorov, ktorí zdôrazňujú vzťah medzi segregáciou a životnými podmienkami, resp. chudobou a sociálneho vylúčenia. Ako uvádza Burjanek (1997), segregácia je vyjadrením sociálnej nerovnosti a v mnohých prípadoch znamená bariéru rozvoja životných šancí.

Hlavným cieľom príspevku je poukázať na vzťah segregácie a vybraných životných stratégií, vrátane aspektov súvisiacich so živobytím, obyvateľov rómskych osídlení. Výber a variabilita životných stratégií má zásadný dopad na sociálnu situáciu domácností a je do veľkej miery ovplyvňovaná práve priestorom (pozri napr. Smith, Stenning 2006, Burawoy et al. 2000, Stenning et al. 2010, Rochovská, Majo 2013, Horňák 2012 a pod.). Domácnosti žijúce a hospodáriace v segregovaných rómskych komunitách sú vo vzťahu k priestoru v mnohých smeroch limitované či už vzdialenosťou od obce, dostupnosťou, prítomnosťou cesty, ale aj infraštruktúrou a mnohými ďalšími faktormi.

Chudoba Rómov a priestor

Ako sme už uviedli, priestorovosť je jedným z významných aspektov chudoby a sociálneho vylúčenia, výrazné priestorové diferenciacie a ich nárast môžeme sledovať aj v podmienkach Slovenskej republiky. Možno hovoriť o tzv. marginálnych regiónoch, ktoré sú v porovnaní s ostatnými regiónmi v SR znevýhodnené a veľká časť rómskej populácie sa koncentruje práve v nich. V rámci územia Slovenskej republiky existujú tzv. „kúty“ extrémnej chudoby, ktoré sa nachádzajú najmä v oblastiach s vysokou koncentráciou rómskeho obyvateľstva a v izolovaných vidieckych oblastiach (Svetová banka, 2001).

Podľa Radičovej (2001b) vznikli na Slovensku po roku 1989 dva výrazné fenomény súvisiace s geografickou izoláciou rómskych osídlení. Prvý fenomén tzv. znásobenej alebo zdvojenej marginalizácie znamená, že Rómovia žijú segregovaní v marginalizovanom území. Znásobená marginalizácia vytvára uzatvorené spoločenstvo s homogenizovanou štruktúrou, kde existuje len jeden vzorec sociálneho správania sa a jednej životnej stratégie. Táto životná stratégia je tým druhým fenoménom a to je fenomén znásobenej kultúrnej závislosti, ktorá sa navonok prejavuje výraznou pasivitou, rezignáciou a apatiou. „*S priestorovou segregáciou úzko súvisí aj minimálna miera symbolickosť sociálnych kontaktov s „vonkajším prostredím“. Čím je komunita alebo susedstvo homogénnejšie a endogénnejšie, tým je uzavretejšia voči vonkajšiemu prostrediu, ale na druhej strane jednotlivé rodiny sú otvorenejšie voči vplyvu svojej komunity. Komunita sa stáva kontrolným mechanizmom*“ (Džambazovič 2007a)

Prevažujúci vidiecky typ sídelnej štruktúry rómskeho obyvateľstva je považovaný za ďalšie znevýhodňujúce špecifikum. Kým väčšina obyvateľstva Slovenska už býva v urbánnom prostredí (na začiatku 90. rokov to bolo 58 %), u Rómov ešte stále prevažuje vidiecky/rurálny charakter sídelnej štruktúry (Vašečka, Džambazovič 2000). Izolované a segregované (geograficky aj sociálne) územia obývané Rómami však možno nájsť nielen v rurálnom (rómske osady), ale aj v urbánnom prostredí.

Považujeme za dôležité pripomenúť, že rómska populácia je výrazne heterogénna aj z hľadiska životných podmienok. Segregácia sa netýka všetkých Rómov, netýka sa ani väčšiny. Podľa výsledkov sociografického mapovania rómskych komunít na Slovensku z roku 2013 publikovaných v Atlase rómskych komunít 2013 (Mušinka et al. 2014) žije, na základe priestorového rozmiestnenia rómskych domácností najviac zo všetkých Rómov v etnicky zmiešaných susedstvách (teda mimo rómskych komunít). Časť obýva etnicky homogénne susedstvá (obecné a mestské koncentrácie), ktoré sú z hľadiska životných podmienok veľmi rôznorodé (môže ísť o vilové štvrte, alebo o chudobné príbytky bez prístupu k základnej infraštruktúre). Etnicky homogénne sú aj ďalšie dva typy rómskych osídlení – osídlenia na okraji obce a osídlenia nachádzajúce sa vo vzdialenosti od obce (segregované). Vo všeobecnosti platí, že „...umiestnenie osídlenia môže naznačiť kvalitu životných podmienok, infraštruktúry a dostupnosť služieb. Z tejto perspektívy je najhoršia situácia v segregovaných osídleniach a zlepšuje sa s mierou priestorovej integrovanosti“ (Mušinka et al. 2014). Sociografické mapovanie vychádzalo z metódy kvalifikovaného odhadu (počet Rómov v obci/meste alebo v rómskom osídlení odhadovali zástupcovia miestnych samospráv), čo znamená, že údaje o počtoch alebo podieloch rómskej populácie v jednotlivých typoch osídlení uvedené v tab. 1 nie sú presné a sú odhadom miestnych zástupcov.

Tab. 1. Typológia rómskych komunít v Slovenskej republike

Žijú rozptýlene medzi majoritným obyvateľstvom	Obecné a mestské koncentrácie
Na Slovensku je to 46,5 % z celkovej rómskej populácie v obciach zaradených do Atlasu. Ich životné podmienky sú rôznorodé, no zo všetkých typov osídlení sa najviac podobajú majoritnej populácii.	Urbanistické celky obývané prevažne Rómami nachádzajúce sa vo vnútri obce alebo mesta (napr. ulice, susedstvá...). Z celkovej rómskej populácie v obciach zaradených do Atlasu tu žije 11,5 %.
Na okraji obce/mesta	Vzdialené od obce/mesta (segregované)
Urbanistické celky situované na okraji obce alebo mesta (bez priestorovej separácie od príbytkov majoritného obyvateľstva). 23,6 % z celkového počtu Rómov v obciach zaradených do Atlasu.	Často aj niekoľko km vzdialené od „materskej“ obce alebo mesta. Veľmi rizikové životné podmienky. 18,4 % zo všetkých Rómov žijúcich v obciach zaradených do Atlasu žije v segregovaných komunitách (73 920 osôb).

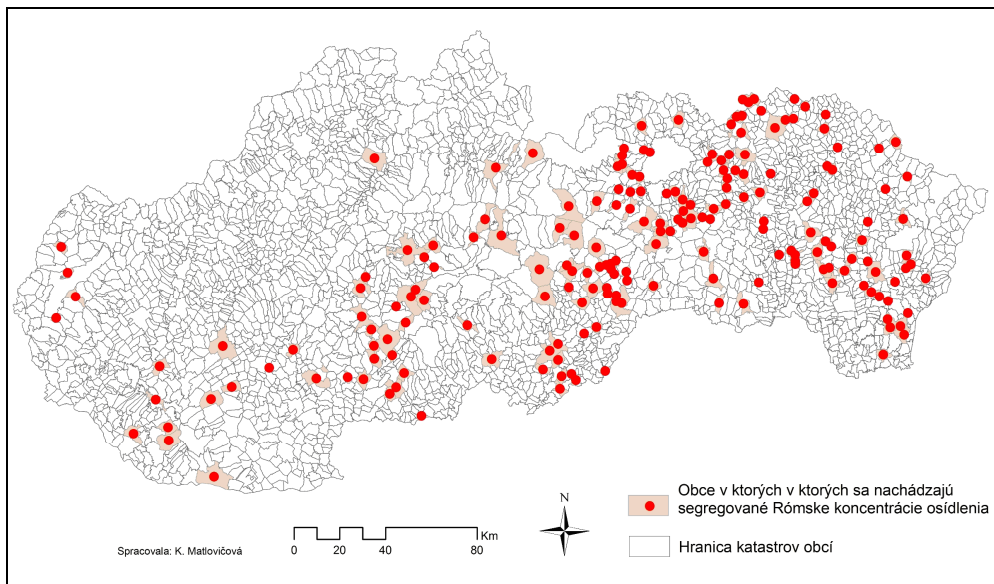
Zdroj: Mušinka et al. 2014

Segregácia, priestorová marginalita, sociálne vylúčenie

Medzi základné faktory priestorovej segregácie patria najmä: sociálna trieda, príslušnosť k etnickej menšine, fáza životného a rodinného cyklu, životný štýl, konfesijná príslušnosť. Z nich najintenzívnejšími faktormi sú príslušnosť k etnickej menšine, resp. rase (Džambazovič 2007a). V prípade marginalizovaných rómskych komunít ide o kombináciu rasovej, resp. etnickej a sociálno-triednej segregácie. Typickým prejavom priestorovej marginalizácie Rómov je vznik odľahlých rómskych osídlení, doslova odrezaných od sveta (vo vidieckom prostredí) a vznik mestských a prímestských ghiet. Takéto osídlenia sú označované ako rómske osady, pojem, ktorý je využívaný aj samotnými Rómami a má svoj ekvivalent v rómskom jazyku (romano gav).

Na základe Atlasu rómskych komunít na Slovensku 2013 (Mušinka et al. 2014) bolo identifikovaných 233 segregovaných osídlení v 233 obciach Slovenska (priemerná vzdialenosť segregovanej komunity od obce alebo mesta je cca 900 metrov, najväčšia vzdialenosť je cca 7 km), v ktorých odhadom žije 73 920 obyvateľov, t. j. 18,4 % všetkých Rómov na Slovensku. Ich priestorové rozmiestnenie v rámci Slovenska je veľmi nerovnomerné, viditeľne najvyššia koncentrácia je v Košickom, Prešovskom a Banskobystrickom kraji (obr. 1). Najviac Rómov žijúcich v segregovaných osídleniach má podľa odhadov Košický kraj: 34 270 Rómov, čo predstavuje 27,1 % zo všetkých Rómov v obciach, zaradených do Atlasu v rámci kraja. Zároveň je to aj najvyšší percentuálny podiel zo všetkých krajov.

Práve časť rómskej populácie žijúca v segregovaných osadách sa považuje za najviac ohrozenú chudobou, sociálnym vylúčením a diskrimináciou. Pri tejto skupine obyvateľstva sa kombinujú viaceré znevýhodnenia: vyskytuje sa u nich chudoba vytváraná nezamestnanosťou, chudoba zapríčinená nedostatkom vzdelania či previazaná s demografickými podmienkami a diskrimináciou (Mušinka et al. 2014).

Obr. 1. Obce so segregovanými koncentraciami rómskej populácie (Kvalifikovaný odhad – Atlas 2013).
Zdroj: Mušinka et al. 2014

Hoci neexistuje presná definícia pojmu rómska osada, možno konštatovať, že ide o etnicky homogénne osídlenia, segregované nielen priestorovo, ale i sociálne. Medzi najčastejšími charakteristikami osád autori (Filadelfiová, Gerbery, Škobla 2006, Kráľovská 2006, Vaňo, Mészáros 2004, Radičová et al. 2004, Džambazovič, Jurásková 2002, Vašečka, Džambazovič 2000 a ďalší) uvádzajú sťažené podmienky pre prístup k základným právam – k vzdelaniu, bývaniu, zdraviu, zamestnaniu, prístupu k službám, primeranému príjmu. Medzi známe problémy obyvateľov rómskych osád patria nekvalitné bývanie spojené s komplikovanými vlastníckymi vzťahmi k pozemkom, horší zdravotný stav v porovnaní s majoritnou populáciou, slabá vzdelanostná úroveň a kvalifikovanosť, v mnohých osadách obmedzený prístup k základnej infraštruktúre (napr. k pitnej vode).

Priestorová marginalizácia Rómov je dvojstranný proces. Na jednej strane je „rozširovanie“ etnicky homogénnych komunít, do ktorých sa predovšetkým z ekonomických dôvodov sťahujú (presnejšie vracajú) Rómovia pôvodne rozptýlení v slovenských alebo v českých mestách. Na druhej strane je vznik takýchto monoetnických oblastí podporovaný odchodom majoritnej populácie z oblastí s vyššou koncentráciou Rómov. Vytváranie etnicky homogénnych oblastí posúva chápanie rómskeho problému z polohy sociálnej do polohy etnickej. Majoritná spoločnosť sa takýmto oblastiam začína vyhýbať, narastá vnútorná kohézia spoločenstva a komunita sa začína uzatvárať (Linhart et al. 1996 In Vašečka, M. 2002).

Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020 (Úrad vlády SR 2011) zdôrazňuje viaceré formy sociálneho vylúčenia obyvateľov marginalizovaných rómskych komunít. Aj tento dokument zaraďuje priestorové vylúčenie medzi závažné formy sociálneho vylúčenia Rómov. Ide o nasledovné:

- *ekonomické vylúčenie* znamená v konečnom dôsledku vylúčenie zo životného štandardu a životných šancí obvyklých v spoločnosti či v danej skupine. Východiskom môže byť napríklad postavenie jednotlivcov na trhu práce, úroveň spotreby a veľkosti príjmu, majetok, štandard bývania a pod.;
- *kultúrne vylúčenie* je odoprenie práva jedinca či skupiny participovať na kultúre spoločnosti a zdieľať jej kultúrny kapitál, vzdelanosť a kultúru;
- *symbolické vylúčenie* nastáva za podmienky, že sociálna a kultúrna identita sú do značnej miery zároveň symbolickými identitami. Skupina je symbolicky konštruovaná a pomocou symbolov aj potvrdzovaná a členstvo v skupine je symbolicky potvrdzované, či odmietané. Symbolické vylú-

čenie je spojená so stigmatizáciou jedincov a skupín vnímaných ako odlišné, deviantné, či cudzie. Identifikovať ju možno napríklad na základe miery sociálneho dištanču, existencie predsudkov či stereotypov;

- *priestorové vylúčenie* je koncentrácia vylúčených jednotlivcov a sociálnych skupín v určitých geografických priestoroch. "

Existujú aj ďalšie formy vylúčenia, ktoré sa v prípade Rómov, rómskych komunít a marginalizovaných rómskych komunít na Slovensku vyskytujú v menej zjavnej forme: *politické vylúčenie*, *vylúčenie z mobility* vo fyzickom priestore a v hierarchii sociálneho postavenia, *sociálne vylúčenie v užšom zmysle slova* zabraňujúce dosiahnutiu určitého sociálneho statusu alebo účasti v niektorých sociálnych inštitúciách, *vylúčenie z bezpečnosti* a vystavenie vyšším bezpečnostným rizikám (Úrad vlády SR 2011).

Niektoré znevýhodnenia vyplývajúce zo segregácie

V nasledujúcej časti nášho príspevku prezentujeme niekoľko výsledkov dvoch kvalitatívnych výskumov, ktoré sa okrem iného venovali aj skúmaniu dopadov segregácie na formovanie a voľby životných stratégií obyvateľov rómskych osídlení. Na doplnenie sme využili zistenia ďalších výskumných projektov (uvedené sú v závere príspevku).

Výskumy v rámci projektov boli zrealizované výskumným tímom VVaPC Fakulty sociálnych vied a zdravotníctva Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre prostredníctvom rozhovorov s niekoľkými desiatkami zástupcov domácností v rómskych komunitách v obciach Košického a Banskobystrického kraja. Ďalšie rozhovory, ktoré boli zdrojom cenných informácií boli zrealizované so sociálnymi pracovníkmi, pracovníkmi komunitných centier a s rómskymi aktivistami. Pri výbere obcí boli zohľadňované nasledujúce parametre: veľkosť, poloha, životné podmienky, za ekonomické ukazovatele miera nezamestnanosti a pracovné príležitosti. Dôležitú úlohu pri výbere zohrala prítomnosť a poloha rómskeho osídlenia – výskumníci hľadali obce, v ktorých sa nachádza viac ako jeden typ rómskeho osídlenia. Stručné informácie o oboch prezentovaných výskumoch ponúka nasledujúci prehľad:

<i>Názov výskumu</i>	Voľby životných stratégií obyvateľov chudobných a sociálne vylúčených rómskych osídlení	Percipovaná sociálna opora a spokojnosť so sociálnou sieťou u obyvateľov rómskych osídlení
<i>Doba realizácie</i>	2010 - 2011	2012 - 2015
<i>Typ výskumu</i>	Kvalitatívny (rozhovory)	Kvalitatívny (rozhovory) a kvantitatívny (dotazník)
<i>Hlavný cieľ</i>	Analýza životných stratégií obyvateľov rómskych osídlení	Analýza percipovanej sociálnej opory a spokojnosti so sociálnou sieťou u obyvateľov rómskych osídlení
<i>Výskumná vzorka</i>	31 respondentov spolu zo všetkých typov osídlení, z nich 6 tzv. kľúčových osôb (napr. aktivisti, terénni sociálni pracovníci)	50 respondentov spolu zo všetkých typov osídlení
<i>Geografické vymedzenie výskumu</i>	Všetky typy rómskych osídlení podľa tab. 1, vrátane rodín žijúcich v etnicky zmiešaných susedstvách (anketári navštívili 3 obce, 1 mesto v dvoch okresoch Košického kraja)	Všetky typy rómskych osídlení podľa tab. 1, vrátane rodín žijúcich v etnicky zmiešaných susedstvách v Košickom a Banskobystrickom kraji

Život v segregácii má dopady v mnohých oblastiach života domácnosti. Všetky skôr spomenuté znaky sociálnej exklúzie možno pozorovať práve v segregovaných komunitách. Takmer neexistujúce materiálne zdroje domácností, veľmi limitovaný prístup k zamestnaniu a vzdelaniu, odkázanosť na pomoc štátu, limitované sociálne siete. Práve posledné spomenuté – sociálne siete a väzby zohrávajú významnú úlohu pri nožnej sociálnej inklúzii, alebo naopak, upevňujúcej sa sociálnej exklúzii.

Život v osade

Prevaha respondentov z rómskych osád je so svojím životom vcelku spokojná – a to bez ohľadu na komunitu a životné podmienky v nej. Spokojnosť deklarovali aj respondenti, ktorí žijú v preľudnených príbytkoch veľmi nízkej kvality (z odpadového materiálu) bez základného vybavenia (pripojenie k vode, sociálne zariadenie, nábytok...). Nespokojní sú najčastejšie s bývaním (kvalita, veľkosť, umiestnenie a vybavenie príbytku) a s pravidelnou absenciou finančnej hotovosti (sú obdobia, keď nemajú ani na základné potraviny). Takéto situácie považujú za nepríjemné, no nie sú to „neprekonateľné problémy“ – vždy sa im nejako podarí prežiť, „nejako sa to vyrieši“. Uvedomujú si, že žijú skromne, no dá sa to vydržať a nejako sa im darí prežiť. Kritickejší boli respondenti bývajúci v blízkosti majoritného obyvateľstva, aj keď žijú v už na pohľad lepších podmienkach. Väčšiu nespokojnosť so svojím životom prejavili aj zamestnaní Rómovia, ktorí aj napriek snahe bojujú s nedostatkom a dlhmi. I tak si svoje zamestnanie cenia a túžia si ho udržať.

Vysvetlenie sa núka v podobe „naučenej“ skromnosti. Väčšina oslovených Rómov žije na tom istom mieste dlhodobo, ich život nepodlieha žiadnym veľkým zmenám (ani v budúcnosti ich neočakávajú) a tak mali „čas“ adaptovať sa na životné podmienky, ktoré na anketárov pôsobili ako „nezvládnuteľné“.

Pri otázkach na starosti, ťažkosti a nepriaznivé situácie sa len časť respondentov venovala témam spojeným s chudobou alebo s nepriaznivými životnými podmienkami. Viacerí reagovali až na konkrétnejšiu otázku anketára (napr. „Nemáte starosti s tým, že ako sa vám žije?“). Napriek tomu, veľká časť respondentov pravidelne zažíva situácie, keď nemajú čo jesť. V takom prípade využívajú možnosť pôžičky (od príbuzných a známych, od nebankových inštitúcií), v miestnych potravinách nakupujú na „dlh“, varia zo zásob. Viacerí povedali, že im neostáva nič iné len „hladovať“. Niektorí spomenuli starosti spojené s bývaním (kúrenie, absencia pitnej vody alebo elektriny).

Prečo svoje životné podmienky neidentifikovali všetci respondenti ako „záťažové“? Jedno z vysvetlení ponúkol Jaro (rómsky aktivista žijúci medzi Nerómami). „*Oni žijú v chudobe celý život a nič iné ani nepoznajú. Tieto generácie už nemajú skúsenosti so zamestnaním a tí čo mali pomaly vymierajú. Zvykli si na to a vlastne nič iné ani nepoznajú.*“

Rodiny zo segregovaných komunít svoju situáciu porovnávajú s rodinami v susedstve – teda jej hodnotenie je ovplyvnené kvalitou života v komunite. Čím segregovanejšia komunita je, tým obmedzenejšie znalosti o životnom štandarde mimo nej majú obyvatelia. Každý respondent pozná niekoho kto „je na tom ešte horšie“. „*Nie sme chudobní ani bohatí.*“ je typická veta. Ani Rómovia žijúci medzi majoritou nie sú ochotní porovnávať svoje podmienky s nerómskymi susedmi. Zástupcovia majoritného obyvateľstva pracujú, majú to v živote jednoduchšie (dostupnejší pracovný trh, vzdelávanie, dedičstvo po predkoch, kontakty a známosti, atď.) preto sa s nimi porovnávať nemôžu. „*Naši rodičia pochádzali z osady, nemali nič, začínali od nuly. Oni (pozn. Nerómovia) zdedili po predkoch domy, peniaze, polia a lesy. Mohli si dovoliť chodiť do školy, nemuseli sa o nikoho starať, len o seba....*“

Chudoba je všeobecne považovaná za krízovú alebo záťažovú situáciu. Život v segregovanej a chudobnej komunite však, okrem iného, znamená aj obmedzenie kontaktu s „vonkajším“ svetom. Zistenia viacerých výskumov (napr. Radičová 2001a, Rusnáková 2009) naznačujú, že obyvatelia takýchto komunít neporovnávajú svoju životnú situáciu s nikým mimo komunity a ich definícia chudoby aj bohatstva sa odráža len od miestnych pomerov. Chudobu spájajú s absolútnym nedostatkom (absencia stravy, akéhokoľvek bývania) „*Najťažšie je, keď nemáš dať deťom čo jesť, všetko sa ti minie a nemáš im čo dať do úst*“ a od toho sa odvíja aj hodnotenie vlastnej situácie. „*Ja som spokojná, len keby mi do chyže nezatekalo. Majú sa tu aj horšie.*“ povedala respondentka, ktorá žije v preľudnenej chatrči pod lesom.

Limitované sociálne siete

Podľa Šramkovej (2011) tvorí rodina primárny a častokrát aj jediný zdroj podpory, pomoci a kontaktov. Konštatuje, že základnou stratégiou riešenia životnej situácie u rómskeho obyvateľstva je rodinná pomoc, spolupráca a aj širšia príbuzenská spolupatričnosť. Podobne Radičová (2001b) považuje svojpomoc, výpomoc, spoluprácu a silnú sociálnu inkorporáciu za úspešné stratégie. Autori Rochovská et al. (2014) skúmali dôležitosť sociálnych sietí pre slovenské domácnosti žijúce na vidieku v kontexte

utvárania životných stratégií¹. Na základe výsledkov výskumu autorov je zrejme, že mnohé domácnosti by zdolávali zložité sociálne podmienky bez podpory susedov, priateľov a rodiny iba ťažko. Domácnosti so slabšími sociálnymi sieťami boli viac izolované, a museli sa omnoho viac snažiť, aby si udržali prosperitu v živobytí. Neexistencia sociálnych sietí tiež núti domácnosti využívať iné, často omnoho nevýhodnejšie zdroje pomoci (Rochovská et al. 2014).

Rómovia v komunitách využívajú okrem rodiny priateľské a susedské siete. Využívanie komunitných sietí a sietí spolupracovníkov respondenti počas rozhovorov spomínali len minimálne. Respondenti boli zväčša nezamestnaní, nemali možnosť byť súčasťou pracovného kolektívu a vytvorili si ďalšie vzťahy, či priateľstvá, ktoré by sa mohli stať významným zdrojom sociálnej opory. Pomoc profesionálov bola taktiež v úzadí. Pozitívom je, že každý z participantov mal vybudovanú sociálnu sieť, nikto sa nenachádzal v sociálnej izolácii. Najpreferovanejším druhom sociálnej pomoci bola inštrumentálna opora, čiže konkrétna forma pomoci, napr. poskytnutie financií, materiálnych vecí.

Osobitnou témou sú kontakty s nerómskym obyvateľstvom. Viacerí respondenti sa zhodli na tom, že bez „známostí“ s Nerómami je veľmi ťažké nájsť si zamestnanie a identifikovali viacero výhod, ktoré kontakty s nimi prinášajú, resp. nevýhod, ktoré vyplývajú z ich izolácie. Pre mnohých z nich je „žiť medzi Nerómami“, alebo „stretávať sa s Nerómami“ dôležitým zdrojom, z ktorého čerpajú skúsenosti, vedomosti, učia sa rôznym zručnostiam, jazyku. Napríklad Pavol (Malé, žije medzi Nerómami) považuje dobré a priateľské vzťahy s Nerómami za dôležitý zdroj zabezpečujúci pre neho prepojenie na trh práce. Pavol hovorí, že tieto priateľstvá sú pre neho dôležitejšie ako vzdelanie a porovnáva sa s Rómami, ktorí napriek strednej škole zamestnanie nemajú. Pavol má ukončenú iba základnú školu, no urobil všetko preto, aby získal kontakty medzi Nerómami (napr. niekoľkým rodinám pravidelne zadarmo pomáha pri rôznych prácach, pozýva ich do krčmy, atď.). Zamestnanie získal na odporúčenie nerómskeho priateľa. Aj Jaro (rómsky terénny sociálny pracovník) považuje sociálne siete za kľúčové. „...Ale hlavný dôvod je v konexiách. Naši rodičia všetci pochádzajú z osady, alebo tam majú svoje korene. Ich kamaráti sú z osady... Potom ich deťom nemal kto pomôcť dostať sa na lepšiu školu, prax, nemal kto posunúť žiadosť o zamestnanie, lepšie miesta sa vždy najprv obsadili kamarátmi. My sme to po nich zdedili.“ Väčšina našich participantov z osád však aktívne kontakty s Nerómami nevyhľadáva a nemá.

Schopnosť vytvárať vzťahy s Nerómami, budovať siete sú považované za dôležitú zručnosť, ktorá zjednodušuje prístup k rôznym zdrojom (práca) a napomáha sociálnej inklúzii. Počas výskumu jeden respondent žijúci medzi Nerómami ako svoju najlepšiu zručnosť uviedol „šikovnosť“ – schopnosť presadiť sa, vedieť sa orientovať vo vzťahoch, povedať vlastné požiadavky.

Negatívne dopady absencie kontaktov s Nerómami aj v nižšom veku veľmi zrozumiteľne vysvetľujú rodičia detí navštevujúcich etnicky homogénnu „rómsku“ materskú školu v meste na východnom Slovensku (fókusové rozhovory s rodičmi boli zrealizované v rámci evalvácie národného projektu MRK 2, na ktorej sme sa autorsky podieľali). Pre lepšiu ilustráciu uvádzame úryvky z rozhovorov s nimi aj s pseudonymami, ktoré boli použité v pôvodnom výskume. Citácie sme čerpali z evalvačnej správy uvedeného projektu (Rusnáková 2014):

„Ako sa majú cítiť naše deti, keď sú celý čas len zavreté sami so sebou? Ved' nemajú ani možnosť, okrem učiteliek, ani len prehovoriť po slovensky. A to je chyba, tak by to nemalo byť.“ (p. Božena)

„Dobré je, keď sa deti spolu učia, lebo aj reč si precvičujú. A v škôlke by sa rozprávali po slovensky. Decko musí dobre vedieť aj po slovensky, lebo keď vyrastie a nebude vedieť po slovensky, tak bude mať problém sa zamestnať.“ (p. Beáta)

„Veľmi dôležité je, aby si rómske deti zvykali na biele. Lebo keď prídu do „normálnej“ (pozn. etnicky zmiešanej) školy, tak sa ich budú báť. Budú sa báť s nimi rozprávať. Lebo ani po slovensky nebudú dobre vedieť. Keď sa teraz v škôlke dobre nenaučia, tak potom už budú mať problémy.“ (p. Magdaléna)

¹ Výskum bol realizovaný v rokoch 2007-2011 v 506 domácnostiach v piatich regiónoch na Slovensku (viac o výskume v citovanej publikácii Rochovská et al. 2014)

„Naše deti nemajú bielych kamarátov. Nie ako my dakedy, keď sme chodili do škôlky. Ta sme boli stále pomiešaní a dodnes sa zdravím so svojimi spolužiakmi zo škôlky. A viem, že aj naši rodičia sa tak trochu skamarátili. Teraz to už tak nie je.“ (p. Júlia)

„V prvom rade, keď ja som chodila do škôlky, tak som bola spolu v jednej triede aj s bielymi deťmi. A bolo to úplne normálne, nenadávali sme si, boli sme kamaráti, zdravili sme sa a aj teraz sa zdravíme. Teraz už ani naše deti nevedia, že sú aj biele deti. A keď sa niekedy naše dieťa stretne s bielym, tak ani nevie ako sa má s ním rozprávať.“ (p. Jaroslava)

Kedy priestor nie je dôležitý

Napriek opakovanému zdôrazňovaniu významu segregácie v kontexte chudoby a sociálneho vylúčenia však treba poznamenať, že existujú situácie, kedy priestorové vylúčenie (segregácia) nezohráva primárnu úlohu. Podľa našich respondentov ide predovšetkým o situácie, v ktorých čelia predsudkom a diskriminácii. Za všetky spomeňme prekážky spojené s trhom práce. Prístup k zamestnaniu je sťažený pre Rómov vo všeobecnosti, bez ohľadu na mieru priestorovej inklúzie, resp. segregácie. I keď nemáme k dispozícii údaje o nezamestnanosti Rómov, výskumy a prax naznačujú, že v miere nezamestnanosti a ani v miere dlhodobej nezamestnanosti (ktorá sa považuje za problém najmä marginalizovaných Rómov) zrejme nebude veľký rozdiel s ohľadom na typ osídlenia. Pre ilustráciu uvádzame úryvok z rozhovoru s Matildou a Gagou, rómskymi ženami z malej obce v Košickom kraji. Rozhovor bol zrealizovaný v rámci vyššie uvedeného výskumného projektu zameraného na zisťovanie životných stratégií obyvateľov rómskych osídlení.

Matilda: ...ale podľa toho, že ako vyzerá. Aj ako je oblečený, či je čierny alebo svetlejší. Či je pekný, lebo je aj taká robota, že treba pekne vyzerať. Darmo, že máš na to, dokážeš to, ale nemáš také vystupovanie ako potrebujú. Alebo nevyzeráš tak.

Gaga: Ide o to, že ak človek vyzerá.

Anketár: No a ako je dobre vyzerať?

Gaga: No tak, že sa pekne vyoblieka, ibaže keď je čierny, aj tak ho dakedy pošlú domov.

Matilda: Pravdaže.

Gaga: Lebo veľa pozerajú na to, či je biely alebo čierny.

Matilda: Napríklad keby sme sa my dve teraz porovnali, ja mám výučný list, ty nemáš. A keby sme sa išli dakde pýtať do roboty, tak teba zoberú, lebo ty lepšie vyzeráš ak ja.

Anketár: Prečo?

Matilda: Máš blond vlasy a máš aj peknú postavu, keď sa pekne oblečieš, dobre vyzeráš.

Anketár: Sledujú toto aj u Nerómov?

Matilda: Nie.

Záver

V súvislosti so segregovanými rómskymi komunitami na Slovensku, možno hovoriť o chudobe a sociálnom vylúčení, kedy obyvatelia osád nemajú často zabezpečené ani základné podmienky pre živobytie. Všetky parametre (infraštruktúra a občianske vybavenie, finančný a materiálny nedostatok, bývanie, dlhodobá nezamestnanosť, vzdelanie a iné) svedčia o tom, že situácia je vážna. Ako najproblematickejšiu vnímame koncentráciu chudoby a kumuláciu rôznych sociálnych problémov na jednom mieste. Obyvatelia žijúci v geograficky izolovaných osadách majú len veľmi málo príležitostí na vstup do „iného“ prostredia. Extrémne chudobné prostredie osady je referenčným rámcom pre svojich obyvateľov, bieda ovplyvňuje resp. limituje ich životné plány a ciele, ktoré sa zužujú na vyriešenie aktuálnych problémov. Stratégie „prežitia“ nevyhnutné pre prostredie vylúčeného ghettá sa tak stávajú jedinými, ktoré dieťa žijúce v osade pozná a ktorým sa učí.

Intenzita, podoby chudoby, ale aj stratégie živobytia a stratégie riešenia sociálnych problémov do značnej miery súvisia s typom osídlenia a jeho polohou vo vzťahu k obci. Priestor sa tak stáva jedným z determinantov kvality životných podmienok, infraštruktúry a dostupnosti služieb.

Za jeden z dôležitých zdrojov pri zabezpečovaní a udržiavaní živobytia (nielen v rómskych komunitách) sú považované sociálne siete a väzby. Vzájomná pomoc najmä v rámci rodiny je pre chudobné domácnosti nevyhnutnosťou, či už ide o výmenu tovarov, drobných služieb, opráv v domácnosti, pomoc so starostlivosťou o deti a starších, ale aj požíčovanie si peňazí. Výskumy naznačujú (Rochovská et al. 2014, Rusnáková et al. 2011 a iné), že najchudobnejšie domácnosti by bez takejto pomoci neprežili. Pre obyvateľov segregovaných

rómskych komunit zohrávajú mimoriadne dôležitú úlohu sociálne siete s nerómskym obyvateľstvom, najmä pri možnostiach prístupu k zamestnaniu. Naopak, chýbajúce sociálne siete s nerómskym obyvateľstvom ešte viac zdôrazňujú znevýhodnenia vyplývajúce z priestorovej segregácie.

Literatúra

- BURAWOY M., KROTOV P., LYTKINA T. 2000: Involution and destitution in capitalist Russia. *Ethnography*, 1, 43-65.
- BURJANEK, A., 1997: Segregace. *Sociologický časopis*, 33, 423-434.
- DŽAMBAZOVIČ, R., JURÁSKOVÁ, M. 2002: Sociálne vylúčenie Rómov na Slovensku. In Vašečka, M. ed. *Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava (IVO).
- DŽAMBAZOVIČ, R. 2007a: Priestorové aspekty chudoby a sociálneho vylúčenia, *Sociológia* 39, 432-458.
- DŽAMBAZOVIČ, R. 2007b: Priestorové súvislosti chudoby. In: Gerbery, D., Lessay, I., Škobla, D. eds. *Kniha o chudobe. Spoločenské súvislosti a verejné politike*. Bratislava (Priatel'ia Zeme-CEPA).
- HORNÁK, M. 2012: Dopravné náklady ako bariéra v dochádzke do zamestnania. *Geographia Cassoviensis* 6, 1, 23-31.
- FABIANOVÁ, V. 2003: Fragmenty z dejín Rómov v obecnej kronike v Smižanoch podľa Matúša Pajdušáka. *Romano džaniben – sborník romistických štúdií*, 9, 6, 84-95.
- FILADELFIOVÁ, J., GERBERY, D., ŠKOBLA, D. 2006: *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku*. Bratislava (Regional Bureau UNDP for Europe and the Commonwealth of Independent States).
- KRÁLOVSKÁ, V. 2006: Zdravotný stav detí a žien žijúcich v chudobných komunitách slovenskej republiky. In Kusá, Z., Džambazovič, R. eds. *Chudoba v slovenskej spoločnosti a vzťah slovenskej spoločnosti k chudobe*. Bratislava (SAV), 152-160.
- LINHART, J., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A., MAŘÍKOVÁ, H. 1996: Velký sociologický slovník, Díl I. Praha (Karolinum).
- LUKÁČ, M. 2009: Sociálna marginalizácia a sociálna exklúzia v živote rómskeho etnika. In: Frk, V. et al. eds. *Kvalita života v spektre andragogických a sociálnopsychologických disciplín. Medzinárodný zborník vedeckých štúdií*. Prešov (Akcentprint), 120-134.
- MATLOVIČOVÁ, K., MATLOVIČ, R., MUŠINKA, A., ŽIDOVÁ, A. 2012: The Roma population in Slovakia. Basic characteristics of the Roma population with emphasis on the spatial aspects of its differentiation. In Penczes, J., Radics, Z. eds. *Roma population on the peripheries of the Visegrad countries. Spatial trends and social challenges*. Debrecen (Didakt), 77-104.
- MINISTERSTVO FINANCIÍ SR 2014: *Národný program reforiem Slovenskej republiky 2014*: Bratislava (Ministerstvo financií SR), 73 p. Dostupné na: <http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=5197>.
- MUŠINKA, A. 2002: Bývanie Rómov. In Vašečka, M. ed. *Čačipen pal o Roma/Súhrnná správa o Rómoch*. Bratislava (IVO).
- MUŠINKA A., ŠKOBLA D., HURRLE J., MATLOVIČOVÁ K., KLING J. 2014: *Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013*, Bratislava (UNDP), 120 p.
- PUKAČOVÁ, J. 2009: Analýza podmienok bývania v rómskych osadách na Slovensku. *Forum Statisticum Slovacum* 5(5), 110-114.
- RADIČOVÁ, I. 2001a: Chudoba Rómov vo vzťahu k trhu práce v Slovenskej republike. *Sociológia – Slovak Sociological Review* 5, 439-456.
- RADIČOVÁ, I. 2001b: *Hic Sunt Romales*. Bratislava (Nadácia S.P.A.C.E.).
- RADIČOVÁ, I. 2002: Rómovia na prahu transformácie. In Vašečka, M. ed. *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava (Inštitút pre verejné otázky), 840 p.
- RADIČOVÁ, I. et al. 2002: *Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike*. Bratislava (Svetová banka, Nadácia S.P.A.C.E., Ineko).
- RADIČOVÁ, I. et al. 2004: *Atlas rómskych komunit na Slovensku 2004*. Bratislava (Nadácia S.P.A.C.E., Inštitút pre verejnú politiku, Krajské centrum pre rómske otázky v Prešove). Dostupné na: <http://romovia.vlada.gov.sk/20535/atlas-romskych-komunit.php>.
- ROCHOVSKÁ, A., CIGLANSKÝ, R. 2009: Vzdialenosť nie je rozhodujúca? Prípadová štúdia kvality bývania v rómskych komunitách. In Klein, V. et al. eds. *Kultúrne kontexty sociálnej interakcie a sociálnej komunikácie v etnicky zmiešaných lokálnych spoločnostiach*. Nitra (Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF), pp. 206-214.

- ROCHOVSKÁ, A., MAJO, J. 2013: Domáce je domáce, alebo už sa to pestovanie v dnešnej dobe neoplatí? (Domáce hospodárenie - stále dôležitá súčasť životných stratégií domácností slovenského postsocialistického vidieka). *Slovenský národopis*, 61(1), 7-30.
- ROCHOVSKÁ, A., MAJO, J., KÁČEROVÁ, M. 2014: Súčasná realita vzťahov na slovenskom vidieku: Vidiecke komunity v ohrození, alebo ako kapitalizmus pretvára sociálne vzťahy na dedine. In Chorvát, T. ed. *Miestne komunity III. Odras spoločenského vývoja po roku 1918 na charaktere a štruktúre miestnych komunit na Slovensku*, Banská Bystrica (Centrum vedy a výskumu UMB), 39-56.
- RUSNÁKOVÁ, J. 2009: Objektívne a subjektívne charakteristiky chudoby v rómskych komunitách. *Dizertačná práca*. Nitra (UKF), 150 p.
- RUSNÁKOVÁ, J. 2011: Voľby životných stratégií obyvateľov chudobných a sociálne vylúčených rómskych osídlení. In Rusnáková, J. ed. *Životné stratégie obyvateľov rómskych osídlení - zborník vedeckých štúdií*. Nitra (UKF), 41-94.
- RUSNÁKOVÁ, J. 2014: Názory a skúsenosti rodičov – výsledky kvalitatívneho zisťovania prostredníctvom fókusových skupín. In Kol. autorov eds. *Evalvačná správa z implementácie inkluzívneho modelu vzdelávania v materských školách*. Prešov (MPC).
- RUSNÁKOVÁ, J., ŠRAMKOVÁ, M., ČEREŠNÍKOVÁ, M., ROSINSKÝ, R., SAMKO, M., ROCHOVSKÁ, A. 2014: Subjective perception of coping by destitute Roma communities in Slovakia and the importance of education as a strategy of pulling them out of poverty. *Procedia Journal of Social and Behavioral Science*, in print.
- SMITH A., STENNING A. 2006: Beyond household economies: articulations and spaces of economic practice in postsocialism. *Progress in Human Geography*, 30(2), 190-213.
- STENNING, A., SMITH, A., ROCHOVSKÁ, A., ŚWIĄTEK, D. 2010: *Domesticating neo-liberalism. Spaces of economic practice and social reproduction in post-socialist cities*. Chichester (Wiley-Blackwell).
- SVETOVÁ BANKA. 2001: *Slovenská republika: Štúdiá životnej úrovne, zamestnanosti a trhu práce. Správa č. 22351 – SK*. Washington, D.C. (Svetová banka).
- ŠKOBLA, D. et al. 2006: *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku*. Bratislava (UNDP).
- ŠRAMKOVÁ, M. 2011: Využitie sociálnej opory ako jednej zo životných copingových stratégií u rómskeho obyvateľstva. In Rusnáková, J. ed. *Životné stratégie obyvateľov rómskych osídlení - zborník vedeckých štúdií*. Nitra (UKF), 176-202.
- ÚRAD VLÁDY SR 2011: *Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020*. Bratislava (Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity, Úrad vlády Slovenskej republiky).
- VAŇO, B., MÉSZÁROS, J. 2004: *Reprodukčné správanie obyvateľstva v obciach s nízkym štandardom*. Bratislava (Infostat), 19 p.
- VAŠEČKA, I. 2000: Rómovia. In Kollár, M., Mesežnikov, G. eds. *Slovensko 2000. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava (Inštitút pre verejnú otázku).
- VAŠEČKA, M., DŽAMBAZOVIČ, R. 2000: Sociálno-ekonomická situácia Rómov na Slovensku ako potenciálnych migrantov a žiadateľov o azyl v krajinách EÚ. In *Sociálna a ekonomická situácia potenciálnych žiadateľov o azyl zo Slovenskej republiky*. Bratislava (Medzinárodná organizácia pre migráciu IOM), 17-62.

Príspevok vznikol v rámci riešenia grantových projektov: VEGA 1/0206/13: Percipovaná sociálna opora a spokojnosť so sociálnou sieťou u obyvateľov rómskych osídlení, VEGA: 1/0596/10 Voľby životných stratégií obyvateľov chudobných a sociálne vylúčených rómskych osídlení. Článok vznikol aj vďaka podpore grantu KEGA 069UK-4/2013: Sprievodca najmodernejšou kvalitatívnou a kvantitatívnou metodológiou v geografii – ako efektívne hľadať a interpretovať odpovede na výskumné otázky a projektu APVV VV-0018-12 s názvom Humánogeografické a demografické interakcie, uzly a kontradikcie v časopriestorovej sieti. Príspevok obsahuje aj výsledky projektu MRKII: Inkluzívny model vzdelávania na predprimárnom stupni školskej sústavy.

Segregation of the Marginalized Roma Communities Population, Poverty and Disadvantage Related to Spatial Exclusion.

Jurina RUSNÁKOVÁ, Alena ROCHOVSKÁ

Summary: *In the context of segregated Roma communities in Slovakia, we can speak about poverty and social exclusion, when the inhabitants of the Roma settlements have often no secured or basic conditions for living. All parameters (infrastructure and civic amenities, financial and material deprivation, housing, long-term unemployment, education and others) suggest that the situation is serious. Concentration of poverty and accumulation of various social problems in one place we concern as the most problematic. Residents living in geographically isolated settlements have only very few opportunities to enter into the "other" environment. Extremely poor environment of the settlement is the reference framework for its residents, poverty and struggling affects and limits their life plans and goals that are narrowed to solve only current problems. Strategy of "survival" necessary for the excluded ghetto environment thus becomes the only, which is known and learnt by children living in the Roma colony.*

Intensity and different forms of poverty, but also the livelihood strategies and strategies for resolving of social problems largely relate to the type of settlement, the extent of integration or segregation, location. The space becomes a determinant of the quality of living conditions, infrastructure and access to services.

Ones of the important assets for secure and long-term livelihood (not just in Roma communities) are considered social networks. Mutual assistance mainly within the family is a necessity for poor households, whether for exchange of goods, services, retail, home repair, help with childcare and elderly, but also borrowing money. Research suggests (Rochovská et al. 2014, Rusnáková et al. 2012, and others) that the poorest households would not survive without such assistance. For residents of segregated Roma communities a key role play social networks with non-Roma population, especially in terms of access to employment. On the contrary, lack of social networks non-Roma even more emphasizes disadvantage resulting from the spatial segregation.

Despite repeated importance of segregation emphasizing, in the context of poverty and social exclusion, it should be noted here, that there are situations where spatial exclusion (segregation) does not play a primary role. Research and experience indicate that there are large differences in unemployment of Roma in three different types of settlements. Access to employment for Roma is generally very much more difficult and is often related to prejudices and stereotypes faced by Roma, irrespective of spatial segregation.

Adresy autorov:

Mgr. Jurina Rusnáková, PhD.

Výskumno-vzdelávacie a poradenské centrum UKF v Nitre

Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Hviezdoslavova 15, 052 01 Spišská Nová Ves

jurina.rusnakova@email.cz

Mgr. Alena Rochovská, PhD

Katedra humánnej geografie a demogeografie

Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského

Mlynská dolina, 842 15 Bratislava

rochovska@fns.uniba.sk